CUM AM DEBUTAT EU

Eu aparţin acelei familii de comedianţi provinciali, eroi care „debutează în fiecare seară"...

Eroi ai umilinţei şi ai decepţiei înfruntate, care zilnic dau piept cu viaţa, zilnic sunt nevoiţi s-o înşface de gît, să lupte cu ea şi, neputînd-o învinge, o reiau zilnic de-a capo.

O ciomăgeală fără chip de îndurare sunt debuturile tuturor acelora care nu vin pe lume tîrînd după ei domenii, ori protecţii plătite cu vînzarea demnităţii omeneşti. Ei debutează pînă la moarte, aşa cum mereu o ia de-a capo muncitorul revoltat şi resemnat al timpurilor noastre, sătul de viaţă după prima săptămînă de „debut" într-o ocnă capitalistă.

Soarta acestora am avut-o şi eu, de cîte ori „aruncam ancora" în vreun oraş din lumea asta fără suflet. Deosebirea între mine şi regula generală, e că eu am avut două feluri de debuturi, strîns înlănţuite între ele, şi că pe amîndouă le-am tratat în chip deosebit : cînd debutam ca „hamal de la Brăila", mi-era indiferent dacă patronul se purta obraznic cu marfa braţelor mele ; ştiam că nu din gingăşie omenirea e împărţită în stăpîni şi robi. Dar cînd hamalul se metamorfoza în *artist* (iertaţi-mi cuvîntul supărător !) atunci omul ridica preţul mărfii sale şi striga : jos labele ! Îngăduită fie-vă murdăria cocinei noastre sufleteşti, o, stăpîni, atît cît am nevoie să vă cer hrană pentru stomac ! Restul, tot restul simţirilor mele, scapă

puterilor voastre, nu vă mai privește ; afară ! netrebnici monopolizatori ai vieții.

De la început, cu un instinct care se poate dovedi istoricește, eu am făcut ca buna și mult chinuita mamă de pe meleagurile noastre — maltratată, ea și copiii *ei*, de un bărbat bețiv : toate insultele, toate loviturile le-a încasat omul de rînd, mama, ca să-și apere odorul zilelor sale, copilul său, arta.

Arta mea de azi poate să sfideze cu mîndrie toată nemernicia unui trecut de umilinți : ea n-a fost umilită. Nici un Cazaban al vreunei spelunci „literare“ nu va putea vreodată să exhibeze un manuscris al meu, rămas prizonier într-un sertar de redacție, cînd se știe — așa cum o mărturisește Demetrius în răspunsul său — cu cîtă furie e bîntuită tinerețea de setea de notorietate. Setea asta eu n-am avut-o. N-o am nici azi, cînd din mai multe țări îmi vin cereri de colaborare.

*

Cînd am început să scriu ?

De mult : din ziua cînd dl. Petre Moisescu, — profesorul meu, fost director al școalei primare nr. 3 din Brăila — m-a învățat cu părintească dragoste să citesc deslușit și să înșir slovele cu rost.

Să-mi fie permis să aduc aci o caldă mărturie de recunoștință memoriei acestui blînd apostol al învățămîntului nostru primar, învățămînt din care m-am înfruptat și eu. (Zic *memoriei*, căci, deși l-am lăsat în viață cînd am părăsit Brăila pentru ca să n-o mai revăd, nu cred să mai trăiască azi, fiind de atunci foarte înaintat în vîrstă.) Și mărturia mea, îndrăznesc s-o ofer spre meditare umililor dascăli care învață pe copii carte : *dacă am reușit să termin cele patru clase primare, bunătății acestui dascăl se datorește, în primul rînd,* apoi aceleia a mamei mele.

Am fost un copil rău și un școlar mediocru. Crescut pînă la etatea de șapte ani între unchii mei Anghel și Dumitru, la Baldovinești, brusca mea strămutare dintr-o libertate deplină între pereții ostili ai unei școli, mi s-a părut un act de dușmănie nemaipomenită. Din anul întîi, n-am mers la școală decît vreo trei luni și, natural, am rămas repetent. Din al doilea, vreo șase și iar am căzut,

sau, mai bine zis, n-am căzut deloc ci m-au trîntit, căci nu m-am prezentat la nici un examen.

Plecam de-acasă regulat, dar, în loc să mă duc la școală, o luam razna peste cîmpii, la „moș Dumitrică". De-acolo nu mă scotea nici cu boii. Venea biata mama, duminica următoare, plîngînd și ruptă de trudă, să mă „ia la școală". Și răspundeam răstit că „mai bine mă duc la prins pește, ori la adunat gozuri".

Cauza acestei răzvrătiri era severitatea profesorilor Vasiliu și Grigorescu, peste care am dat în acești doi ani de eșec. Cum însă fiecare profesor trecea cu clasa lui mai departe, iată că în al treilea an mă simt prins de bunătatea d-lui Moisescu, care, ducîndu-și turma pînă la capăt, se întoarce dintr-a patra la a întîia, ca să ia de căpăstru un nou contingent. M-a luat și pe mine cu vorbe calde, cu mustrări părintești și m-a dus pînă la capăt, fără să mai rămîn repetent. Din cînd în cînd, vrăjit de frumusețea bălților ori de nostalgia crîșmei lui moș Anghel, îmi mai dădeam în petec, cu toată bunătatea lui, și o tuleam. Întotdeauna găseam la dînsul iertare.

Iertate să-i fie păcatele, că mult a iubit! Lui îi datoresc scrisul și cititul, singurele materii în care am fost atunci neîntrecut. Și a știut să le vadă, căci aproape regulat îmi punea nota zece și se mîndrea cu mine la toate inspecțiile școlare.

De calitățile de bun cititor și bun *scriitor*, au profitat mult cumetrele mahalalelor de pe vremea școlăritului meu. Cîte nopți de veghe, petrecute cu „Ghenoveva" și cu haiducii, cîte lacrimi sincere smulse acestor suflete simple, dar nesecate în emoție! Și pe cîți ibovnici certați din iubire n-au împăcat scrisorile mele, care *„mergeau la inimă ca mămăliga cu unt"* și erau răsplătite cu un „cinci" și cu sărutări înfocate pe obrăjori! Plîngea și mama de bucurie.

Iată un debut precoce.

Poezii, ca tot românul, n-am făcut. Ba, să nu mint: am făcut trei și cu rost.

Prima, la cincisprezece ani. Era o rugăciune adresată lui Dumnezeu; îi ceream să mă lase să scriu.

Nu îţi cer să fiu vr'un rege
Nici vr'un mare împărat,
Ci să-mi dai putinţa toată
Să exprim ce-am cugetat...

Citind-o mamei, pe cînd călca gulere scrobite, şi afirmîndu-i ţanţoş că „aşa ceva nici împăraţii nu pot să facă“, ea a exclamat : „I-auzi, domnule, ce mai băiat am eu !“. Şi s-a întors cu spatele, ca să n-o văd că rîdea ironic.

A doua poezie am făcut-o prin anul 1904, anul sosirii mele la Bucureşti cu Mihail Kazanski, rusul enigmatic cu care am legat întîia mea prietenie eroică. Negăsind nici un stăpîn, ca să „debutăm“, ne-am aciuiat în biroul de plasare al lui Gheorghe Cristescu, din strada Sfinţilor, unde am devenit amîndoi „agenţi“, printre vreo alţi patru, toţi „ramazangii“ de gigantică talie.

Fumam mucuri şi ne hrăneam exclusiv cu pîine goală, o cocă neagră de zece bani, bucuroşi cînd o aveam zilnic. Cristescu era singurul care îşi permitea luxul unei porţii de varză cu carne. Privindu-l cum mînca, scuipam pe ciment. Lupta şi el greu cu viaţa şi, dacă nu putea să ne ofere cîte o porţie de varză, n-a lipsit niciodată de a da unui flămînd cei zece bani necesari „potolirii ramazanului“.

În ajunul acestui An nou, 1904, stam toţi trişti şi nemîncaţi. Zadarnic alergam toată ziua prin zăpadă, cot la cot cu servitori şi slujnice, cînd ne duceam, după opt zile, să „încasăm“ taxa de cinci lei, din care doi erau ai agentului, încasam ocările „cocoanei“, veşnic nemulţumită.

În seara aceea aveam ochii plini de bunătăţile expuse prin vitrinele consumurilor, ghetele pline de apă rece şi maţele goale. Mihail, meşter în ale mizeriei, îmi suflă la ureche :

— Mă Panaite, mîine se duc cu *dai-boje* toţi factorii şi măturătorii. Dacă ne-ai ticlui tu o poezioară ! Am copia-o cît mai caligrafic şi ne-am duce cu ea să urăm ani mulţi întru stăpînirea lumii acelora care ne flămînzesc. Şi poate c-om mînca şi noi mîine o varză cu carne !

Am ticluit-o cu elanul ce-ți dă perspectiva unei mîncări calde, pe care o dorești de mult. Nu-mi mai amintesc decît o strofă de la mijloc :

Servitori și servitoare,
Din birouri de plasare,
Noi, acești agenți de rînd,
Vă servim din cînd în cînd.

A doua zi, la prînz, aveam fiecare „agent" cîte trei-patru leișori în buzunar ; și am mîncat și noi, în ziua aia de întîi ianuarie 1904, o varză cu carne de purcel... „de-i tremura șoriciul", am băut vin de „patru bani chilul" și am fumat „tutun adevărat", nu „lăcuste".

A treia și ultima mea poezie.

Același an.

Sătul de-a avea a face cu harțagul tuturor stăpînilor, m-am hotărît să „încasez" numai pe al unuia, dar care, cel puțin, să mă hrănească ; și am intrat „fecior în casă" la junele domn avocat Victor Duculeșcu, haiduc cu părul creț, fercheș și mîndru ca un păun. (Dacă trăiește și e sănătos, îl salut aci cu franceză politeță !)

Domnul Duculescu locuia cu mama d-sale în strada Brezoianu, alături de simpla căsuță a lui V. A. Ureche, scriitorul care mă vrăjise cu nuvela *Deșcă Pintilie*, publicată în *Universul literar*.

Ureche murise de curînd și moartea lui mă lăsase dezolat. Tot de curînd, Carol Scrob (ori Smara ? *cela revient au même*) publicase un acrostih : *Ferdinand*, prințul moștenitor de-atunci. Repede fui obsedat să fac și eu unul lui V. A. Ureche, mai ales că vecinătatea locuinței pustii a decedatului mă impresiona adînc. Nu puteam să-l fac seara, căci mi se impunea să sting lampa și să mă culc. Așa că, cu hîrtia și creionul în buzunar, îmi compuneam acrostihul pe cînd măturam odăile ori spălam vasele, combinînd poezia cu slugăria și ferindu-mă de stăpîni.

Iată-l, atît cît îmi amintesc :

V*rednic ! Fala țării noastre ai fost și vei fi,*
A*rma-ți, pana ta din mînă, în veci nu va pieri !*

Uită-te cum neamul nostru pe lîngă tine trece,
Rănit și lacrimi varsă pe-a ta piatră rece.
Eri erai, lucrai cu suflet, cu minte și cu pană.
Cine știa c-azi nu vei fi ? O, moarte, ești tirană !
H . . . .
E . . . .

După cum se vede : patriotism sadea. Nu eram încă socialist și-mi iubeam țara așa cum o iubesc azi, cînd sunt, nu socialist, ci un revoltat care ar trimete la scos cărbuni atît pe burghezi, cît și pe „socialiștii" lor de carnaval.

Cu șorțul alb după gît, deretecam prin casă, scoteam acrostihul și-l admiram, cînd, într-o zi, îl pierd ! A doua zi, în vreme ce măturam curtea cu tîrnul, iată că apare domnul Duculescu în pragul casei și începe, spre marea mea confuzie.

— *Vrednic ! Fala țării noastre ai fost și vei fi !* Bîț Catinco, că ți-ai frînt fusul ! Ce mă, tu ești poet ? !

. . . .

Da, nu vă fie cu supărare, cinstiți boieri... Poet ! Pe malurile Senei, am fost numit *„grand poète romancier"*, pe cînd la București am rămas, după cît se pare, pentru unii numai „hamal de la Brăila".

★

Patru ani mai tîrziu, cam în primăvara lui 1908, iată că am și eu bucuria oricărui muritor cînd își vede slova tipărită. Era primul articol trimis unei publicații, în specie : *România muncitoare.* [1]

Mă aflam portar de noapte la „Hotel Bobescu", din Lacu-Sărat. Titlul articolului (dacă nu mă-nșel) : *Un om cu scaun la cap.* Și cine credeți că era acest om cu scaun la cap, pe care-l atacam ? Curioasă coincidență ! Era domnul Nicolae Iorga ! (Atacam pe omul politic, comparsul huliganului Cuza.)

Articolul e semnat : *P. Istr.*

Acest debut și alte articolașe în organul socialist mi-au și atras simpatia *Dimineții.* Nu mai tîrziu decît în anul următor, 1909, public în acest ziar o anchetă de nouă

---

[1] Data reală a debutului publicistic : *februarie 1907* cu articolul *Biserică și popi (n. e.).*

articole, cu titlul general : *Lipitorile porturilor*. Ele au fost anunțate pe mii de afișe, între Sulina și Turnu-Severin, unde numele meu sta scris cu „litere de-o șchioapă“, vorba d-lui Cazaban.

Cîteva luni după publicarea lor, cade marea grevă a hamalilor de la Brăila, pe care o conducem împreună cu Ștefan Gheorghiu — cea mai reprezentativă figură de apostol ieșită din rîndurile lucrătorilor noștri, pe care-mi propun s-o așez pe primul plan într-o viitoare lucrare a mea, epopeea muncitorimii române.

Îndurerat de sfîrșitul lamentabil al grevei hamalilor, scriu un lung articol și-l trimet d-lui Mille. Iată în ce chip l-a anunțat *Adevărul*, în fruntea informațiilor :

„*Greva de la Brăila a căzut ! Vrednicul muncitor P. Istrati ne trimete un articol, scris după luptă. E un articol scris* (iar „articol scris“ !) *cu sîngele unei inimi generoase. Îl vom publica la locul de onoare în numărul de mîine.*“

A doua zi, a apărut pe patru coloane, toate „de onoare“.

În toamna aceluiași an, după bătălia de stradă de la 19 octombrie cu poliția brătienistă și după ieșirea noastră de la Văcărești, mă aflam și eu printre „șefii“ socialiști, primiți de dl. Mille. Gherea era prezent și, foarte emoționat, ne-a sărutat pe toți. Atunci dl. Const. Mille m-a luat deoparte și mi-a zis.

— Uite ce-i Istrati : vreau să te fac corespondentul *Dimineții* la Brăila, cu leafa celui mai bun dintre corespondenții mei. Primești ?

Am primit, dar, înainte de a-mi încasa prima leafă, i-am făcut o poznă cum numai eu știam să fac în debuturile mele.

Aveam însă dreptate. Avea poate și dl. Mille. Totuși, i-o spun aci : am suferit mult sufletește de decepția pe care d-sa mi-a cauzat-o în afacerea acelui diacon satir, de la Tulcea, rămas nepedepsit.

Astfel s-a terminat „cariera“ mea, de-abia începută, la *Adevărul*.

O alta mi se deschidea la *România muncitoare*, unde, doi ani mai tîrziu, eram numit redactor, alături de M. Gh. Bujor, blîndul apostol a cărui soartă de ocnaș

e una din rușinile clasei muncitoare din România, după cum o rușine e și soarta de pribeag a acestui condamnat la moarte care e Alexandru Constantinescu ; după cum tot o rușine e întreaga serie de procese care se țin lanț de la înfierarea ca „escroci“ a lui Ficșinescu și Banghereanu, pînă la repetatele condamnări urmate de achitări — ambele deopotrivă de oneroase — ale fiului marelui C. Dobrogeanu-Gherea.

La „România muncitoare“, cariera mea nu fu de-o durată mai lungă. Am publicat între altele, primele încercări literare : *Calul lui Bălan*, *„Nostra Famiglia“*, *Întîi Mai* și cîteva foiletoane, între care, unul despre *Pégout*, l-a făcut pe Gherea să-mi spună :

— E unul dintre cele mai bune foiletoane pe care le-am citit în românește.

Dar, nu după multă vreme, într-un miez de noapte, disperat de scrisul indescifrabil al lui Racovski, ca și de peltelele care plouau din provincie, am trîntit condeiul și foarfecele și m-am dus drept la gară, unde, după ce am scos un bilet pentru Paris, am rămas cu douăzeci de franci în buzunar.

După trei luni de hoinăreală în Cetatea Luminii, mă întorceam în țară. La Ploiești, Gherea mă mustră, în vreme ce-i mîncam faimoasele sărmăluțe :

— Mare derbedeu ești, mă Istrati ! Tu ai talent, dar talentul nu-i de-ajuns ca să-ți faci un loc în lume : mai trebuie și nițică statornicie.

Nu m-am statornicit, cu tot sfatul bătrînului critic. În martie 1916 părăseam țara, pentru a n-o mai revedea nici pînă azi.

În Elveția, alte „debuturi“ : rîneam zăpada pe străzi, curățam patinoarele boierilor, „plantam“ stîlpi de telegraf prin cîmpii. În uzina de muniții Picard Pictet, văzînd cu cîtă ușurință un om poate să aibă brațul retezat pe cînd stă de vorbă cu tine, am rupt-o la goană pe poarta fabricii de nenorociri.

Suntem în 1919, trei ani de limbă franceză.

O conferință a lui Paul Birukof, la Geneva, îmi inspiră un articolaș. Hai să-l scriu în... franțuzește, și să-l trimitem gazetei *La Feuille*. Articolul apare în pagina

întîi : *Tolstoïsme ou Bolchevisme ?* Uite, mă, cum sare iepurele !

Dac-am vedea pe director ?

Directorul, Jean Debrit, îmi oferă colaborarea și postul al doilea de expeditor. Accept postul și păstrez o atitudine rezervată față de colaborare, deși, aceasta, bine plătită cu linia. Semnez o scrisoare deschisă lui Barbusse, care atrage gazetei un răspuns demn și măgulitor din partea celebrului autor al lui *Le Feu.* Mai scriu, între altele, un foileton, semnat *Un canibal.* Și tocmai cînd începeam să devin cineva, las toate baltă și trec în Franța : 1920.

În ziua de Paști 1921, apare în *l'Humanité* o nuvelă a mea : *Nicolaï Tziganou* (tipărit din greșeală : *Iziganov)* și semnată *P. I. Delabrăila.* Apoi, în momentul conferinței de la Geneva, o bucată : *Pour Christian Racovsky,* cu numele meu. Atunci văd că organul Partidului Comunist Francez plătește nu mai puțin de șaptezeci și cinci de franci o nuvelă. Primesc banii pentru nuvelă, deși scrisesem să nu mi-i trimeată. Plata articolului însă o vărs pe jumătate pentru înfometații ruși, iar în schimbul celeilalte jumătăți cer cărți. Directorului paginii literare, Marcel Martinet, care îmi cerea colaborarea regulată, îi răspund că nu mai trimet nimic dacă e vorba ca pe muncitori să-i coste literatura mai scump decît o costă pe burghezie.

În vremea asta, aveam mîna dreaptă zdrobită și amenințată de cangrenă, muream de foame.

*

Cu acestea, am ajuns la „marele“ debut.

În mai 1922, vin de la Nisa la Paris, unde, regăsind pe Ionescu, îi arăt corespondența mea cu Romain Rolland.

Prieten din 1913, Ionescu se aprinde ca un vulcan și-mi oferă (se va ști într-o zi cu cîte jertfe !) pensiunea pe șase luni. În acest timp, scriu două volume, între care *Chira,* pe care o purtasem ani de-a rîndul în cap. Apoi îmi reiau meseria de fotograf, lăsînd pe Rolland să se aprindă la rîndu-i și să încerce, în Elveția, lansarea volumelor mele într-o „Bibliotecă Mondială“, tentativă care nu izbutește, din mai multe pricini. Se decide însă publicarea *Chirei* în revista *Europe.* Data apariției : 15 august 1923.

La această dată mă aflam la Saint-Malo, de tristă și duioasă amintire. Fotografia mergea prost. Nu mai aveam cu ce cumpăra furnituri, nici cu ce pleca. Nevasta plîngea. Dintr-o lucrătoare croitoreasă, cu viață regulată și demnă, o transformasem într-o zlătăriță de șapte hotare, cu hainele pătate de acizi, cu părul vîlvoi în vînt, cu brațele rănite de soare. În seara de 14 august, de multă amărăciune, ne-am culcat nemîncați, deși mai aveam vreo zece franci, plata odăii pe încă o noapte. Speram să fac a doua zi cîțiva clienți pe malul mării și să mai lungesc agonia. Dar în ziua cînd douăsprezece mii de exemplare din revista *Europe* plecau să anunțe un nou nume în literatura franceză, autorul *Chirei Chiralina* — dumnezeiește prefațat de Rolland, pe două pagini din fruntea revistei — se întorcea acasă doar cu cincisprezece franci în buzunar, cînd întreținerea noastră, a amîndurora pe o zi, costa de patru ori suma asta !

Acum era dezastru... Eu, învățat cu necazurile, mă țineam drept și scuipam soarta în obraz, ca moș Anghel. Femeia însă nu se mai potolea din tînguieli. Dezgustat, ies în oraș să-mi vînd aparatele, cînd, în vitrina unei librării, zăresc revista cu numele lui Rolland în frunte, urmat de al meu. Am dat patru franci și-am cumpărat-o. Și am citit prefața lui Rolland, plîngînd cu hohote pe meterezurile uriașe zidite de Vauban, de unde îmi venea să mă arunc în mare, ca să nu mai existe, pentru mine, nici prefețe scrise de oameni mari, nici fotografie cu drame nebănuite și nici omenire nesimțitoare.

. . . .

Ah, domnule Cazaban, care spui că am avut „noroc" ! Și voi, ciuperci literare, care vă distrați veninul la Capșa și-mi contestați dreptul la viața de azi ! Dacă ați ști cît mă costă literatura mea, și dacă ați avea un dram de demnitate, v-ați duce mai bine și v-ați băga la stăpîn, în loc să cerșiți pomană pe la ministere, ori pe la bănci... în loc să vă îndopați pe la mesele cămătarilor-meceni cari vă oferă țigări de lux și pun spioni să noteze cam cîte fură fiecare dintre voi..., — dacă nu vă aruncă direct în hîrdăul bilanțurilor lor culturale, — în loc să vă agățați de mîneca unei glorii care disprețuiește... mîrșă-

via literară și nu se dă învinsă decît atunci cînd o apuci de gît și o trîntești la picioarele tale...

...Așa cum am făcut eu, și cum voi toți nu sunteți de talie să faceți.

*

Dar seria debuturilor mele tot nu e sfîrșită.

Țin să mai scot în relief și activitatea mea din ultimul timp la *Adevărul literar*, atît de aprig combătută de unii, dar care a avut un astfel de răsunet în masele populare, încît satisfacția sufletească pe care mi-a procurat-o a întrecut pe însăși cea adusă de sucesul scrierilor mele în streinătate.

Am spus și o repet : în România, nu criticile sentențioase mă interesează, ci credința profundă a lumii obidite în steaua unui obidit, care s-a ridicat victorios din neantul veșnicelor înfrîngeri.

Și pentru ca victoria mea să devie a tuturora, voi relua în curînd acest ultim „debut" al meu.

Nisa, martie 1925